

FERENC PÁPA ÖKONÓMIÁJA

Ferenc pápa Assisi Szent Ferencet választotta példaképének pápasága során. Érdemes tanulmányozni Szent Ferenc viszonyát a gazdasághoz, mert nézetei Ferenc pápa gazdasági koncepciójában is visszaköszönnek.

Köztudott, hogy Assisi Szent Ferenc ellenségesen viszonyult a pénzhez, az anyagi javakhoz és a piachoz. Eszménye az egyszerű, birtoklásmentes, békés közösségi élet volt, amely nélkülözi a piaci tevékenységeket.¹ Ez a viszonyulás egyfajta anti-ökonómiának látszódnak, azonban érdemes tudnunk, hogy az emberiség történetének nagy részében a gazdasági tevékenységek piaci műveletek nélkül szerveződtek meg.²

Polányi Károly, a nagy gazdaságtörténész és antropológus vezette be a gazdaság „formális” és „szubsztantív” megközelítése közötti alapvető különbséget.³ A gazdaság formális felfogása a szűkösség alaphelyzetéből indul ki, és a pénzbeni haszon elérését célozza. Ezzel szemben a gazdaság szubsztantív felfogása arra az alaptényre vonatkozik, hogy az ember – mint az összes többi élőlény – nem tud fennmaradni a természeti környezet fenntartó ereje nélkül. A gazdaság szubsztantív értelemben az emberi közösségek anyagi szükségleteinek a kielégítése, amelyben a pénz nem feltétlenül játszik döntő szerepet.

Assisi Szent Ferenc nézetei a gazdaság szubsztantív felfogást követik, ahol a gazdasági tevékenységek az emberi közösségek anyagi szükségleteinek a kielégítését szolgálják, harmóniában a természettel. Assisi Szent Ferenc az anyagi szegénységet képviselte, mégpedig azért, hogy Isten-központú életet élhessen, ami lehetőséget teremt a spirituális növekedésre és fejlődésre. Aszketizmusának mértéke bírálható, mindenesetre az egyszerű életmód az emberi boldogság és jól-lét előfeltétele. A modern pszichológiai kutatások alátámasztják Assisi Szent Ferenc igazságát, ugyanis az anyagi javak hajszolása, a materialista értékorientáció nem boldogabbá, hanem boldogtalanabbá teszi az embereket, és aláássa a jól-létüket.⁴

Assisi Szent Ferenc javasolt életstratégiája racionálisnak tekinthető, mivel azt szorgalmazza, hogy csökkentjük az anyagi vágyainkat a lehetséges minimumra. A kisebb fogyasztás számos előnnyel jár az adott személy, a közösség, és a természet számára is.⁵ Érdemes megemlíteni, hogy Assisi Szent Ferenc felfogása hasonlít az egyszerűség és az erőszakmentesség alapelveit hirdető buddhista közgazdaságtanhoz.⁶

Zsolnai László

1958-ban született Szegeden.

Közgazdász, egyetemi tanár: Budapesti Corvinus Egyetem, Corvinus Institute for Advanced Studies, Gazdaságtudományi Központ, és Blackfriars Hall, University of Oxford. Legutóbbi írását 2023. 5. számunkban közzéltük.

1. Assisi Szent Ferenc viszonya a gazdasághoz

1 Laszlo Zsolnai: Franciscan Spirituality and Economics. *Religions* 2018 (9/10), 288.; <https://doi.org/10.3390/rel9100288>

2 John Gowdy (szerk.): *Limited Wants, Unlimited Means. A Reader on Hunter-Gatherer Economics and the Environment*. Island Press, Washington, D. C., 1997.

3 Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. (Ford. Endreffy Zoltán.) Gondolat, Budapest, 1976.

4 Tim Kasser: *Az anyagiasság súlyos ára*. (Ford. Turóczy Attila.) Ursus Libris, Budapest, 2005; Tim Kasser: Materialistic Value Orientation. In Luk Bouckaert – Laszlo Zsolnai (szerk.): *The Palgrave Handbook of Spirituality and Business*. Palgrave-Macmillan, London, 2011, 204–211.

5 Laszlo Zsolnai: Frugality and the Intrinsic Value of Nature. In Ove Jakobsen – Laszlo Zsolnai (szerk.): *Integral Ecology and Sustainable Business*. Emerald, Bradford, 2017, 67–76.

6 Ernst F. Schumacher: *A kicsi szép. Tanulmányok az emberközpontú gazdaságról*. (Ford. Perczel István.) Katalizátor, Budapest, 2014.

Assisi Szent Ferenc az önellátó közösségek eszméjét támogatta. A közösségi gazdaság olyan szerveződés, amely szubsztantív, nem pénzbeli tevékenységeket folytat, és fő célja az elégséges anyagi létfenntartás biztosítása a közösség tagjai számára. A közösségi gazdaságok elsősorban helyi erőforrásokat használnak, és önellátásra törekuszenek – főképp az energia és az élelmiszerellátás területén. Az ökológiai fenntarthatóságot gyakorolják, tiszteletben tartva a természeti környezet eltartóképességét.⁷

Assisi Szent Ferenc víziója az emberek és a természeti lények egyetemes testvérisége volt, amely Isten minden teremtménye iránti végtelen szeretetén nyugszik. Ez az eszménykép a mai diskurzusban a „The Commonwealth of Life”⁸ formájában jelentkezik. Az emberi gazdaság a természet ökológiai rendszerébe ágyazódik. Assisi Szent Ferenc radikális etikája szerint a természeti lények felé együttérzéssel és szeretettel kell fordulnunk, és gazdálkodásunknak ezt az érzületet kell tükröznie.

2. Ferenc pápa gazdasági nézetei

Ferenc pápa már első, *Evangelii Gaudium* kezdetű apostoli buzdításában⁹ élesen bírálta a pénzt istenítő, a növekedést hajszoló gazdasági gyakorlatot, valamint sürgette a kapitalizmus és a modern üzleti vállalkozások radikális újragondolását. *Ez a gazdaság öl* című provokatív könyvében¹⁰ azt a nézetét fejt ki, hogy a gazdaság mai működése súlyosan életellenes, mert sok millió embert taszít szegénységbe és pusztítja a természetet. Sokak szemében talán túlzónak tűnnek a pápa szavai, de a higgadt elemzés is megállapíthatja, hogy a kortárs gazdaság működésében inherensen kódolva van az emberi lényekkel és a természeti létezőkkel szembeni – sokszor kíméletlen – erőszak.¹¹

Áldott légy (Laudato si’) kezdetű enciklikájával¹² Ferenc pápa ökológiai megtérésre hívja az embereket. Arra szólít fel, hogy személyes felelősséget érezzünk a Föld sorsáért, minden embertársunk jól-létéért és a jövő generációk életésélyeiért. Az enciklika fordulatot jelent a természetről való keresztény gondolkodásban, és annak a gazdasághoz és az üzleti tevékenységekhez való viszonyában is.¹³ Ökológiai enciklikájában Ferenc pápa olyan új nézeteket jelent be, amelyeknek mélyreható következményei vannak a gazdaság elmélete és gyakorlata számára. Az enciklika kulcsfontosságú eszméi a mértékletesség és a természeti lények önértékűségének elismerése.

7 Richard Douthwaite: *Short Circuit. Strengthening Local Economics for Security in an Unstable World*. The Lilliput Press, Dublin, 1996; Tamas Veress: Principles and models of community economies. In Laszlo Zsolnai – Thomas Walker – Paul Shrivastava (szerk.): *Value Creation for a Sustainable World: Innovating for Ecological Regeneration and Human Flourishing*. Palgrave-Macmillan, London, 2023, 239–262.

8 Peter G. Brown: Ethics for Economics in the Anthropocene. In Peter G. Brown – Peter Timmerman (szerk.): *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*. Columbia University Press, New York, 2015, 66–88.

9 Ferenc pápa: *Az evangélium öröme* (*Evangelii Gaudium*) kezdetű apostoli buzdítása (2013). (Ford. Diós István.) Szent István Társulat, Budapest, 2014.

10 Andrea Tornielli – Giacomo Galeazzi: *Ferenc pápa – Ez a gazdaság öl*. (Ford. Török Csaba.) Jezsuita Kiadó, Budapest, 2015.

11 Laszlo Zsolnai: Business and Violence. In Madhumita Chatterji – Partha Gangopadhyay (szerk.): *New Frontiers in Conflict Management and Peace Economics: With a Focus on Human Security*. Emerald, Bradford, 2021, 133–140.

12 Ferenc pápa: *Laudato si’ kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról* (2015). (Ford. Tózsér Endre.) Szent István Társulat, Budapest, 2015. (A továbbiakban oldalszámok alapján hivatkozunk az enciklikára.)

13 Zsolnai László: Az öko-mértékletesség paradigmája. *Egyházfórum* 30 (2015/3), 15–19.

Az enciklika erőteljesen bírálja a modern társadalmak uralkodó „használd és dobd el” kultúráját, amely „hatalmas mennyiségű hulladékot termel, pusztán azért, mert az a féktelen vágy hajt bennünket, hogy többet fogyasszunk, mint amennyire valójában szükségünk van” (75). Arra buzdít, hogy törekedjünk „a fogyasztás megváltoztatására, a hulladékgazdálkodás és -újrahasznosítás fejlesztésére, a fajvédelemre és a vetésforgóra alapozott diverzifikált földművelésre” (107). Ferenc pápa aggódik, mert „túl sok az eszközünk a kevés és silány célra” (119). Mértéktartó magatartásformák követésére bátorítja a technológiailag fejlett társadalmakat, „csökkentve saját energiafogyasztásukat és javítva az energiafelhasználás feltételeit” (114). Meggyőződése, hogy „a termelés és a fogyasztás ütemének a lassítása a fejlődés és a haladás más módját teheti lehetővé” (112). A pápa aláhúzza, hogy a keresztény lelkiség „az életminőség felfogásának alternatív módját javasolja, egy olyan prófétai és szemlélődő életstílusra bátorít, amely a fogyasztáshoz való ragaszkodás megszállottsága nélkül képes a mélységes öröme. Fontos idekapcsolunk egy ősi tanítást, amely jelen van a különböző vallások hagyományai-ban és a Bibliában is. Arról a meggyőződésről van szó, hogy »a kevesebb több«” (129). Ferenc pápa szerint az egyszerűséghez való visszatérés „lehetővé teszi, hogy megálljunk és értékeljük a kicsinyt, hogy hálát adjunk az élet kínálta lehetőségekért anélkül, hogy ragaszkodnánk ahhoz, amink van, vagy szomorkodnánk amiatt, amink nincs” (129). A boldogság megkívánja, hogy „korlátozni tudjuk bizonyos igényeinket” (130).

Az ökológiai közgazdaságtan feltárta, hogy a fogyasztási tevékenységek anyagi-energetikai értelemben általában negatívan hatnak a természeti rendszerekre és csökkentik a jövő generációk életésélyeit.¹⁴ A nyugati emberiség jelenleg a túlfogyasztás állapotában van, jelentős visszafogásra lenne szükség ahhoz, hogy a fenntartható fogyasztási szintre kerüljünk vissza. A fejlett nyugati gazdaságok „ökológiai lábnyom” adatai drámaian mutatják, hogy a természeti erőforrások használata ezekben a gazdaságokban nagyságrendekkel – sok esetben 500–300 százalékkal – meghaladja a rájuk jutó méltányos és fenntartható részesedést a föld ökológiai javaiból.¹⁵

Az erőforrás-hatékonyság növelése önmagában nem megoldás az ökológiai túlhasználatra, mert az – minden más tényező változatlansága esetén – nagyobb kínálatot, alacsonyabb árakat és növekvő fogyasztást indukál. Herman Daly, az ökológiai közgazdaságtan egyik legnagyobb alakja – a pápai enciklika tanításával egybehangzóan – a mértékletesség („frugalitás”) elsőbbsége mellett érvel a hatékonysággal szemben.¹⁶ Daly szerint korunk fő feladata az öko-mértékletesség megvalósítása, annak érdekében, hogy csökkentsük a gazdaság léptékét az ökoszisztémákhoz képest, és megfékezzük azt a gazdaságtalan növekedést („uneconomic

2.1.

A mértékletesség fontossága

14 Nicholas Georgescu-Roegen: *The Entropy Law and the Economic Process*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971; Herman Daly: *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*. Beacon Press, Boston, 1996.

15 Global Footprint Network 2023: <https://www.footprintnetwork.org/>

16 Herman Daly: *Frugality First*. In Luk Bouckaert – Hendrik Opdebeeck – Laszlo Zsolnai (szerk.): *Frugality: Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*. Peter Lang Academic Publishing, Oxford, 2008, 207–226.

growth”), amely jobban növeli a társadalmi költségeket, mint a hasznokat, és ezáltal nem gazdagabbá, hanem szegényebbé tesz bennünket.¹⁷

A frugalitás az anyagi és a spirituális értékek összeegyeztetését és egyensúlyba hozását követeli meg a gazdaságban és a személyes életünkben.¹⁸ Ez a termelés és a fogyasztás maximalizálása helyett az „elégesség” („sufficiency”) logikájának a követését jelenti. Thomas Princen amerikai közgazdász amellel érvel, hogy el kell távolodnunk a gazdaság formális szemléletétől, amely a profitmaximalizálást és a hatékonyságot favorizálja, és teret kell adnunk az „elégesség” logikájának.¹⁹ A mértékletesség megvalósítása kisebb léptékű, lokálisan adaptív és kulturálisan sokféle gazdasági szerveződési formákat igényel.²⁰

2.2. A természeti létezők önértékűsége

Ökológiai enciklikájában Ferenc pápa arra szólít fel, hogy ismerjük el a természeti létezők önértékűségét, és fejezzük ki szeretetünket irántuk. Így ír: „minden élő szervezet önmagában jó és csodálatra méltó, mivel Isten teremtménye, ugyanez érvényes arra, amikor élő szervezetek egy meghatározott térben, rendszerként harmonikusan együttműködnek” (85.). Az enciklika hangsúlyozza, hogy „a környezet védelmét nem biztosíthatjuk pusztán a pénzügyi költség-haszon elemzés alapján. A környezet azon javak egyike, amelyeket nem lehet a piac mechanizmusai révén megfelelően megvédelmezni vagy előmozdítani” (112.).

A kortárs környezeti etika („environmental ethics”) támogatja a Szent-Atya álláspontját. A környezeti etika kiindulópontja, hogy minden élő dolog önértékkel bír, függetlenül attól, hogy az ember számára milyen hasznossággal rendelkezik. Az élő dolgok önmagukban és önmagukért értékesek, s nem lehetnek pusztán eszközei valamely emberi projekt megvalósításának.²¹ A hagyományos közgazdasági gondolkodás és gyakorlat nem ismeri el a természeti létezők önértékűségét, hanem a természeti javak és szolgáltatások piaci áron alapuló megítélését szorgalmazza. Valamely természeti létező gazdasági értéke a piaci szereplők – valódi vagy hipotetikusan kalkulált – fizetési hajlandóságán múlik. John Gowdy, a Rensselaer Egyetem ökológiai közgazdaságtan professzora azonban megmutatta, hogy a pénzbeni ár nem megfelelő modell a természet entitások értékének a meghatározására. A piaci kalkuláció alapján ugyanis nem lehet meghatározni a természeti létezők teljes értékét.²² Juan Martínez-Allier és munkatársai, a Barcelonai Egyetem ökológiai közgazdasági pedig azt mutatták meg, hogy a gazdasági, az ökológiai és a társadalmi értékek összemérhetetlenek, ezért nincs, és nem is lehet algoritmikus megoldása a komplex környezeti problémáknak. A természeti környezettel kapcsolatos döntések kvalitatív megfontolásokat és a több szempontot egyidejűleg mérlegelni képes bölcsesség alkalmazását követelik meg.²³

17 Herman Daly: *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, i. m.

18 Luk Bouckaert – Hendrik Opdebeeck – Laszlo Zsolnai (szerk.): *Frugality: Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*. Peter Lang Academic Publishing, Oxford, 2008.

19 Thomas Princen: *The Logic of Sufficiency*. MIT Press, Boston, 2005.

20 Laszlo Zsolnai: Green Business or Community Economy? *International Journal of Social Economics* 29 (2002/8), 652–662.

21 Warwick Fox: *Toward a Transpersonal Ecology*. Shambhala Publications, Boston, 1990; Zsolnai László: Környezeti etika – gazdasági etika. *Magyar Bioetikai Szemle* 4 (1998/3), 11–14.

22 John M. Gowdy – Carl N. McDaniel: One World, One Experiment: Addressing the Biodiversity – Economics Conflict. *Ecological Economics* 15 (1995/3), 181–192.

23 Joan Martínez-Allier – Giuseppe Munda – John O’Neill: Weak Comparability of Values as a Foundation for Ecological Economics. *Ecological Economics* 26 (1998/3), 277–286.; Joan Martínez-

Ferenc pápa figyelmeztet arra, amit Jézus tanított, hogy „nézzünk a mező liliomaira és az ég madaraira” (13¹). Az amerikai ökológus és antropológus, Gregory Bateson hasonló álláspontra jutott a modern tudomány alapján.²⁴ Bateson szerint visszanyerhetjük a szeretetet és a hála érzését az élő szervezetek közösségei iránt a velük való szoros összekapcsolódás által. Ehhez a természet és a művészet világával való személyes és aktív elköteleződés vezethet el. A költészet, a festészet, a tánc, a zene, a humor, a metaforák, a vallások és a természet tanulmányozása ad lehetőséget arra, hogy megtapasztaljuk azt a bölcsességet, ami az evolúció sok milliós éve során halmozódott fel.²⁵

Ferenc pápa egyik legújabb kezdeményezése az Assisi Szent Ferenc által inspirált „Economy of Francesco” projekt.²⁶ Ez egy új gazdaság felépítését célozza meg, amely a természettel való barátságon alapszik és a békét szolgálja. A feladat az, hogy a mai életellenes gazdaságot átalakítsuk olyan gazdasággá, amely minden tekintetben az életet szolgálja. Az „Economy of Francesco” kezdeményezést világhírű közgazdászok támogatják, közöttük Stefano Zamagni, a Bolognai Egyetem professzora, Luigino Bruni, a római LUMSA Egyetem és a Sophia Egyetemi Intézet professzora, Helen Alford, a római Szent Tamás Egyetem dékánja és a Pápai Társadalomtudományi Akadémia elnöke, Kate Raworth, az Oxfordi Egyetem kutatója, és Vandava Shiva, az indiai Navdanya tudományos, technológiai és ökológiai kutatóalapítvány igazgatója.

Az „Economy of Francesco” kezdeményezés a fiatal generációk képzetelét kívánja megragadni. Elsősorban 35 év alatti közgazdászok, üzleti vállalkozók és társadalmi aktivisták részvételét szorgalmazza abban a közös gondolkodásban és cselekvésben, amely az új gazdaság felépítését célozza. A kezdeményezés első világtalálkozója 2022. szeptember 22–24-én került sor Assisiben, Ferenc pápa és Assisi püspöke, Domenico Sorrentino személyes részvételével. A világtalálkozón mintegy kétezer keresztény és nem keresztény elkötelezettségű, gazdasággal foglalkozó fiatal szakember és aktivista gyűlt össze több mint ötven országból. A munka tematikus csoportokban folyt, amelyek a mai gazdaság kulcsproblémáira koncentráltak. A tematikus csoportok a következők voltak: (1) a boldogságot előmozdító politikák, (2) energia és szegénység, (3) élet és életmód, (4) üzlet és béke, (5) nők és gazdaság, (6) az üzleti működés transzformációja, (7) munka és gondozás, (8) CO₂ kibocsátás és egyenlőtlenség, (9) menedzsment és ajándékozás, (10) küldetés és profit, (11) mezőgazdaság és társadalmi igazságosság, valamint (12) pénzügyek és humanitás.

A Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságetikai Központja „Új üzleti modellek az emberi kiteljesedés és az ökológiai regeneráció szolgálatában” címmel workshopot rendezhetett az „Economy of Francesco” világtalálkozón.²⁷ A workshop bemutatta azokat az egzisztenciális kihívásokat,

3. Az „Economy of Francesco” kezdeményezés

Alier – Roldan Muradian (szerk.): *Handbook of Ecological Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, 2015.

24 Gregory Bateson: *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*. University of Chicago Press, Chicago, 1972; Gregory Bateson: *Mind and Nature: A Necessary Unity*. Hampton Press, Cresskill, 1979.

25 Noel G. Charlton: *Understanding Gregory Bateson. Mind, Beauty, and the Sacred Earth*. State University of New York Press, Albany, 2008.

26 EoF 2023: <https://francescoeconomy.org/>

27 BEC 2023: <https://www.businessethicscenter.com/the-economy-of-francesco-workshop/>

amelyekkel az emberiségnek szembe kell néznie a mai korban (a biodiverzitás radikális csökkenése, a klímaválság, az ökoszisztémák összeomlása, a társadalmi egyenlőtlenségek drasztikus növekedése és a migráció). Az előadók bemutattak olyan innovatív vállalati és társadalmi működési modelleket, amelyek egyszerre szolgálják az érintettek jól-létét és a természeti környezet gyógyítását. Az „Economy of Francesco” kezdeményezés számos további projekt formában folytatódik világszerte. A munkálatokban Budapesti Corvinus Egyetem fiatal munkatársai és professzorai is aktívan részt vesznek.

4. Összefoglalás és kitekintés

A közgazdaságtant szokás „lehangoló tudományként” aposztrofálni. De nem szükségszerű, hogy így legyen. A közgazdaságtan lehet „angyali tudomány” is, ha az a teremtett világ megőrzését szolgálja. Erre szólít fel bennünket Ferenc pápa.²⁸

A fenntartható fejlődés nem egyeztethető össze az ökológiailag érzéketlen és a valódi társadalmi felelősségvállalástól menekülni akaró mai üzleti gyakorlattal. A Föld megőrzése és a társadalmi haladás olyan gazdasági szervezetek létrehozását követeli meg, amelyek tiszteletben tartják a természetet, tekintettel vannak a jövő generációkra, és a társadalom javát szolgálják.²⁹ A társadalmi és technológiai innovációk döntő szerepet játszanak ebben a kívánatos átalakulásban. Környezetileg érzékeny és ökológiailag rehabilitáló üzleti megoldások a helyi közösségekkel és a nem kormányzati szervezetekkel való szoros együttműködésben dolgozhatnak ki, ahol a fő cél nem a minél nagyobb profit megszerzése, hanem a társadalmi-gazdasági jól-lét előmozdítása. A demokratikus társadalmi részvétel elősegítheti új típusú, közösségorientált gazdasági formák létrejöttét.³⁰

Ökológiai tudatosság kialakítására van szükségünk, amely gondos és hatékony módon fordítja cselekvéssé az a hitet, hogy – a természeti létezőkkel együtt – mindannyian Isten gyermekei vagyunk, és osztozunk a Föld gazdagságában („Earth Trusteeship”).³¹ Ehhez adhat számunkra reményt Ferenc pápa ökonómiája.

28 Zsolnai László: *Az öko-mértékletesség paradigmája*, i. m.

29 Laszlo Zsolnai - Thomas Walker - Paul Shrivastava (szerk.): *Value Creation for a Sustainable World: Innovating for Ecological Regeneration and Human Flourishing*. Palgrave-Macmillan, London, 2023.

30 Eleanor O'Higgins - Laszlo Zsolnai (szerk.): *Progressive Business Models: Creating Sustainable and Pro-social Enterprise*. Palgrave-Macmillan, London, 2017.

31 Justin Sobion - Hans van Willenswaard (szerk.): *Reflections on Earth Trusteeship. Mother Earth and a New 21st-century Governance Paradigm*. Right Livelihood College, Bangkok, 2023.